

OILADAGI BOLALARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIKNI OLDINI OLISH

Jo‘rayeva Ra‘noxon Nosirjonovna
Andijon viloyati Asaka tumani
3-maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning kelib chiqish sabablari, uning bola ruhiyatiga ta’siri hamda oldini olishning psixologik yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, sog‘lom oilaviy muhitni shakllantirish va bolalar huquqlarini himoya qilish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, bola, oila, tarbiya, psixologiya, ruhiy holat, profilaktika, huquq, munosabat.

KIRISH

Oila bola tarbiyasining eng muhim muhitidir. Bola birinchi ijtimoiy tajribani aynan oilada oladi. Shu sababli oiladagi munosabatlar uning ruhiy va jismoniy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ammo ayrim hollarda oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari uchrab turadi.

Zo‘ravonlik — bu bolaga nisbatan jismoniy, ruhiy yoki boshqa turdagi salbiy ta’sir o‘tkazishdir. Bu holat bolaning shaxs sifatida shakllanishiga jiddiy zarar yetkazadi. Bolada qo‘rquv, ishonchsizlik, tushkunlik va hatto tajovuzkorlik kabi salbiy holatlar paydo bo‘lishi mumkin.

Oiladagi zo‘ravonlikning kelib chiqish sabablari turlicha bo‘ladi. Bunga ota-onaning stress holati, moddiy muammolar, tarbiya usullarining noto‘g‘riligi, bilim va tushunchaning yetishmasligi sabab bo‘lishi mumkin.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish uchun avvalo ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish zarur. Ular bola bilan qanday muloqot qilish, uni qanday tarbiyalashni bilishi kerak.

Oilada mehr, hurmat va ishonchga asoslangan muhit yaratish juda muhimdir. Bola o‘zini xavfsiz his qilgan muhitda erkin rivojlanadi. Ota-onalar bolani tinglashi, uning fikrini inobatga olishi kerak.

Psixologik jihatdan qaraganda, bola bilan muloqotda zo‘ravonlik emas, balki tushuntirish va qo‘llab-quvvatlash usuli samarali hisoblanadi. Jazolash o‘rniga tarbiyaviy suhbatlar va rag‘batlantirish usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Maktab va jamoat tashkilotlari ham bu jarayonda faol ishtirok etishi zarur. Maxsus treninglar va ma’rifiy tadbirlar orqali ota-onalar va bolalarga to‘g‘ri yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish mumkin.

Oilalarda bolalar va o‘smirlarni suiiste‘mol qilish holatlarining ko‘payishi, ushbu muammoni barcha darajadagi hal qilishning murakkabligi uning sabablari, shakllari, turlari dinamikasini chuqurroq o‘rganish va yanada samarali choralarni izlash zarurligini taqozo etadi.

Bolalar oilaviy zo‘ravonlikning alohida va eng keng tarqalgan nishoni hisoblanadi. Hozirda dunyoning turli hududlarida bolalarga nisbatan o‘z oila a‘zolari tomonidan kaltaklash, tepkilash, silkitish, do‘pposlash, tishlash, kuydirish, bo‘g‘ish, zaharlash va dimiqtirish kabi qilmishlar sodir etilmoqda. Ba‘zi hollarda bunday zo‘ravonlik bolalarning o‘limiga yoki ularning nogiron bo‘lib qolishiga sabab bo‘lmoqda. Boshqa hollarda jismoniy zo‘ravonlik ko‘zga tashlanuvchi og‘ir asorat qoldirmasligi ham mumkin. Ammo, har qanday holda ham jismoniy zo‘ravonlik bolaning ruhiy salomatligi va rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mahalliy va xorijiy olimlar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatni deviantlik nazariyasi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqadilar, chunki ko‘pchilik bolalarga bunday munosabatda bo‘ladi. Shafqatsizlik – bu odamlarning azob-uqubatlariga befarqlik yoki uni keltirib chiqarish istagidan iborat shaxsiy xususiyatdir. Bolalarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik qilish deganda kaltaklash, urish, do‘pposlash, issiq narsalar, suyuqliklar, yondirilgan sigaretalar bilan kuydirish, shu jumladan turli xil buyumlarni vahshiylik quroli sifatida ishlatish kabi qiynoqlar tushuniladi. Yuqorida aytilganlarga qo‘shimcha ravishda, jismoniy zo‘ravonlik tushunchasi bolani giyohvand moddalar, spirtli ichimliklarni iste‘mol qilishga jalb qilish, shuningdek unga zaharli moddalar yoki mastlikni keltirib chiqaradigan «dorilar» (masalan, shifokor tomonidan belgilanmagan uyqu dori vositalarini) berishni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina mualliflar bolani o‘ldirishga urinishlarni alohida ko‘rib chiqadilar shu jumladan bo‘g‘ish yoki cho‘kish harakatlarini tahlil etish orqali.

M.A. Totorqulova oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlik oqibatlarini bartaraf etish muammosini tahlil qilar ekan, “bolalarga nisbatan zo‘ravonlik” tushunchasini bolaga majburan ta‘sir ko‘rsatish, uning oilaviy va fuqarolik huquqlarining buzilishini jismoniy va ruhiy shikast yetkazish sifatida izohlaydi.

Kattalar bolaga nisbatan zo‘ravonlik qilish orqali uning Konvensiyada mustahkamlangan asosiy huquqlarini buzadilar. Konvensiyaning 19-moddasida «zo‘ravonlik» tushunchasi "jismoniy yoki ruhiy zo‘ravonlik, haqorat yoki zo‘ravonlik, beparvolik yoki e‘tiborsizlik, shafqatsizlik yoki ekspluatatsiya, shu jumladan jinsiy zo‘ravonlikning barcha shakllarini" o‘z ichiga oladi. Ushbu konsepsiya, shuningdek, Global vaziyat hisobotida keltirilgan ta‘rifga asoslanadi: zo‘ravonlik va uning sog‘liqqa ta‘siri:

"Shaxs yoki shaxslar guruhi tomonidan bolaga nisbatan qo‘rqitish yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri jismoniy kuch yoki zo‘ravonlik qo‘llash bolaning sog‘lig‘i, hayoti, rivojlanishi yoki qadrdiqimmatiga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishi mumkin

bo'lgan yoki olib kelishi mumkin". Jismoniy zo'ravonlik - ota-onalar yoki ularni o'rnini bosuvchi shaxslar, yoki boshqa shaxslar tomonidan bolaning sog'lig'iga zarar yetkazadigan, rivojlanishini buzadigan va hayotiga zomin bo'ladigan jismoniy shikastlanishlar, turli xil tan jarohatlari yetkazishlidir.

Bu harakatlar kaltaklash, qiynoqqa solish, silkitish, urish, shapaloq urish, issiq narsalar, suyuqliklar, yondirilgan sigaretalar bilan yoqish, tishlash va turli xil narsalarni vahshiylik quroli sifatida ishlatish shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Shu paytgacha ko'pchilik bolani yuziga urish, boshiga urish, tepish, qo'lida bo'lgan turli xil narsalar: oshxona idishlari, kamar, arqon va boshqalar bilan urish uchun jazolashni maqbul va asosli deb hisoblaydi.

Ota-onalar yoki oilaning boshqa a'zolari tomonidan bolani ataylab jismonan va ruhiy zaif holatga keltirganda, unga tan jarohati yetkazilganda yoki uni yetkazish ehtimolining oldi olinmasa, unga nisbatan jismoniy zo'ravonlik muomala turi vujudga keladi.

Jismoniy zo'ravonlikda bolaga qasddan jismoniy shikast etkazish yoki jarohat etkazish natijasida uning jismoniy, aqliy rivojlanishi va sog'lig'ining buzilishi yoki bolaning o'limi kabi holatlar sodir bo'ladi.

Shunday qilib, jismoniy zo'ravonlikning keng tarqalgan shakllari - kaltaklash, tishlash, qasddan kuyish, sinish, jarohatlar, soch olish, noqulay vaziyatda ushlab turish, qamab qo'yish, bolalarni yoshi va rivojlanishiga mos kelmaydigan davolash, bola hali bajara olmaydigan yoki undan oshib ketgan talablarni qo'yish kabilardan iborat.

Jismoniy zo'ravonlik bolaning sog'lig'iga zarar yetkazadigan yoki hayotiga tahdid soladigan harakatlar shaklida namoyon bo'lishi mumkin: Jumladan, bolani issiq kiyimsiz sovuqda tashqariga qo'yish, uzoq vaqt shkafga, hojatxonaga qamab qo'yish, ovqat va ichimlikdan mahrum qilish va hokazo.

Jismoniy zo'ravonlik ko'pincha psixologik zo'ravonlik bilan birga keladi: haqorat, laqab qo'yish, qamab qo'yish, rad etish, tahdidlar, hissiy befarqlik va kamsitish va boshqalar. Jismoniy jazoning eng keng tarqalgan shakllari bu "yumshoq joyga" urish va boshga urish bo'lib, ular ota-onalar tomonidan bolani kattalar talablarini bajarishga majburlashning mutlaqo normal usullari sifatida qaraladi. Ota-onalar jismoniy jazolashning eng murakkab vositalaridan foydalanadilar: Masalan, kaft; kamar; novda; supurgi; sakrash arqoni; qichitqi o'ti va boshqalar.

Ota-onalarning jismoniy jazoga bo'lgan munosabatini tahlil qilish bizga ushbu usulga qaramaqarshi munosabat mavjudligini xulosa qilish imkonini beradi: ota-onalarning 60 foizi bu holat nima sababdan bo'lganini tushunishadi, lekin ular bolaning injiqliklari, o'jarligi va itoatsizligiga dosh bera olmaganlarida, ba'zi hollarda ularni maqbul deb bilishadi. ota-onalarning atigi 15 foizi bolani kamsitadigan jismoniy jazoni bola tarbiyasida qabul qilinishi mumkin emas deb hisoblaydi.

Bolalar va o'smirlarga nisbatan zo'ravonlik sabablari:

- oila obro‘sining pasayishi, uning bolalarni tarbiyalashdagi roli (bolalarni suiiste‘mol qilish yoki ularning manfaatlari va ehtiyojlarini butunlay e‘tiborsiz qoldirish);
- -jamiyat hayotining barcha jabhalarini (iqtisodiyot, ijtimoiy siyosat va boshqalar) jinoiylashtirish;
- jamiyatning farovonlik darajasi bo‘yicha tabaqalanishi;
- kelishmovchiliklarni hal qilishning yagona vositasi sifatida kuchga sig‘inishni targ‘ib qilish; - bolalar xatti-harakatlarini boshqarishning pedagogik jihatdan mos usullari bo‘yicha ko‘nikmalarining yetishmasligi; - ota-onaning balog‘atga yetmaganligi;
- o‘z bolalik tajribasini prognoz qilish ("bizni kaltaklashdi va bizni urishdi");
- qiyin, ziddiyatli vaziyatlarda xatti-harakatlarni o‘z-o‘zini tartibga solish ko‘nikmalarining yetishmasligi;
- qasddan kuch ishlatish: eng yaxshi ish qilish istagidan, kuchli g‘azab, jaxl, stress holatida; bolaning shaxsiy xususiyatlari (giperaktivlik, namoyishkorlik, tajovuzkorlik) .

Oilada bolalarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlikda umumiy belgilar bilan bir vaqtda quyidagi xususiy belgilar ham namoyon bo‘ladi:

a) oilaning muayyan bir a‘zosining hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi, jinsiy daxlsizligi, or-nomusi, qadrqimmati va qonun bilan qo‘riqlanadigan huquq hamda qonuniy manfaatlariga qarshi; b) jimoniy kuch ishlatish yoki uni qo‘llash bilan qo‘rqitish orqali amalga oshirilishida. Ko‘plab zo‘ravonliklarga uchragan bolalar kattalarga ishonishni to‘xtatadilar va boshqa odamlarga nisbatan tajovuzkor munosabatda bo‘lishni boshlaydilar; Ular ko‘pincha o‘z g‘azablarini zaifroq, yoshroq bolalar va hayvonlarga to‘kadilar.

Ulardan ba‘zilari, aksincha, haddan tashqari passiv, o‘zini tuta olmaydi va o‘zini himoya qila olmaydi. Hissiy jihatdan mahrum bo‘lgan bolalarda har qanday yo‘l bilan e‘tiborni jalb qilish istagi ba‘zan o‘zini namoyon qilmaydigan, namoyishkorona xatti-harakatlar shaklida namoyon qiladi. Vujudga kelayotgan keskin vaziyat oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish, shuningdek, uni samarali hal etishning turli tizimlarini izlash va ishlab chiqish muammosini davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishlari qatoriga olib kirdi.

Oilaviy zo‘ravonlik muammolarini hal qilish uchun zo‘ravonlikning oldini olish va jabrlanganlarni rehabilitatsiya qilishning amaliy vositalarini ishlab chiqishga qaratilgan ijtimoiy, huquqiy, psixologik va pedagogik xarakterdagi chora-tadbirlar majmui talab qilinadi. Oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlik muammosi, albatta, jamiyatning ijtimoiy xavfsizligiga tahdid soladi va jamiyatning barcha manfaatdor

tuzilmalari o‘rtasida o‘zaro munosabatlarni yaratish va rivojlantirish orqali hal qilinishi mumkin.

Dunyodagi statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning aybdorlari ko‘pincha ota-onalardir (94,2%), ulardan 85% tabiiy ota-onalardir. Ota-onalar yoki ularning o‘rnida bolaga yomon qaraydigan shaxslar soni 88% ni tashkil qiladi va 87% jismoniy zo‘ravonlik qiladi. Tug‘ishgan onalar otalarga qaraganda qariyb ikki baravar ko‘p zo‘ravonlik va qarovsizlikda aybdor (75% ga nisbatan 41%). Rossiyada har yili 4-14 yoshli millionga yaqin bola ota-onasi tomonidan kaltaklanadi, ularning 50 mingdan ortig‘i yil davomida ota-onasi va yoshi kattaroq qarindoshlarining kaltaklanishidan qochib, uyini tark etadi. Raqamlar har yili o‘zgarib tursada, Qo‘shma Shtatlarda har yili taxminan 700 000 ga yaqin bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va qarovsizlik holatlari haqida xabar qilinadi. Shu boisdan oilaviy zo‘ravonlikka uchragan bolalar bilan ishlash texnologiyalari Rossiyada ham, G‘arb mamlakatlarida ham faol rivojlanmoqda, ammo bu texnologiyalar va usullarni ijtimoiy institutlar ishiga tatbiq etish qiyin va uzoq davom etadi. Bugungi kunda oiladagi zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan bolalarga yordam ko‘rsatish haqida gap ketganda, oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish tizimi sub’ektlari o‘rtasida idoralararo o‘zaro hamkorlikni tashkil etish birinchi o‘rinda turadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oilada bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldini olish kompleks yondashuvni talab qiladi. Sog‘lom muhit, to‘g‘ri tarbiya va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali bolaning baxtli va barkamol bo‘lib voyaga yetishini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. G‘oziyev E.G‘. – Umumiy psixologiya. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Davletshin M.G. – Pedagogik psixologiya. Toshkent, 2005.
6. Nishonova Z.T. – Rivojlanish psixologiyasi. Toshkent, 2012.
7. Qodirov B.R. – Yosh davrlari psixologiyasi. Toshkent, 2010.
8. Sodiqova Sh. – Oila psixologiyasi. Toshkent, 2011.
9. Vygotskiy L.S. – Bola psixologiyasi. Moskva, 1984.
10. Bandura A. – Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi.
11. Ziyonet